

OSMANLI DÖNEMİNDE TERME'NİN İDARİ VE SOSYAL YAPISI

ADMINISTRATIVE AND SOCIAL STRUCTURE OF TERME IN OTTOMAN PERIOD

NEVZAT SAĞLAM

DR. ÖGR. ÜYESİ

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

nevzatsaglam@karabuk.edu.tr

Öz:

Bilindiği üzere son yıllarda bölge ve şehir tarihi üzerinde yapılan çalışmalarda önemli bir artış olmuştur. Bu araştırmalar sayesinde bir bölgede yaşayan toplumun kültürleri, inançları ve ekonomik durumları daha sağlıklı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Aynı zamanda yapılan bu çalışmalar ülke tarihinin oluşturulmasına önemli katkı sağlamaktadır. Şüphesiz bu araştırmalarda arşiv belgeleri başvurulacak en önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu tarihi malzeme birinci elden kaynak olma özeliği taşımaktadır. Bu sebeple arşiv belgelerine dayalı olmayan çalışmalar eksik kalacaktır. Yüzyıllar öncesine uzanan bir tarihe sahip bulunan ve muhtelif milletlerin hâkimiyetinde kalan Terme, çok erken tarihlerde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı idaresine girdikten sonra ise bazı dönemlerde değişiklik göstermekle birlikte idari taksimatta Canik sancağının kazaları arasında yer almıştır. Coğrafi konumu açısından da tarih boyunca önemli bir mevki işgal etmiştir. Bu çalışmada başta arşiv belgeleri olmak üzere diğer kaynaklar ışığında Terme'nin idari ve sosyal yapısı ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Terme'nin Osmanlı idaresine girişi, gelişmişlik durumu, nüfusu, eğitim ve kültür seviyesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Terme, Terme Tarihi, Osmanlı, Salnâme, Canik.

Abstract:

As is known, there has been a significant increase in the studies carried out in the region and the history of the city in recent years. Although it changed in some periods after entering the Ottoman administration, it was one of the accidents of Canik sanjak in the administrative division. Through these researches, the cultures, beliefs and economic conditions of the community living in a region are presented in a more accurate way. At the same time, these studies made a significant contribution to the formation of the history of the country. Undoubtedly, archival documents are the most important sources to be applied in these studies. Because this historical material is the first hand source. Therefore, studies not based on archive documents will be incomplete. Having a history dating back centuries and remaining under the domination of various nations, Terme entered the Ottoman domination very early. After entering the Ottoman administration, in some periods, with the change in administrative division, the Canik Sanjak took place among the accidents. In terms of its geographical location, it has occupied an important place throughout history. In this study, the administrative and social structure of Terme in the light of other sources, especially archival documents, has been studied. In this context, the introduction of Terme to the Ottoman administration, the state of development, population, education and culture level were tried to be put forward.

Keywords: Terme, History of Terme, Ottoman, Salname, Canik.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	13.12.2018	30.12.2018	31.12.2018	0000-0003-0733-8939
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		-		
ATIF/CITE AS				
Sağlam, Nevzat. "Osmanlı Döneminde Terme'nin İdari ve Sosyal Yapısı/Administrative And Social Structure Of Terme in Ottoman Period". <i>İlahiyat</i> sy. 1 (Aralık/December 2018): 81-105				

1. TERME'NİN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ

Osmanlı dönemini aşan tarihi bir geçmişe sahip olan Terme ve civarı, Türklerin Anadolu'yu fetihlerinden sonra Türk yurdu olmuştur. Türkler bu yöreye Canît, Canît-i Göl veya Canik gibi muhtelif isimler vermiştir. Canît-i Göl (Terme ve Çarşamba) Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce, beyliğe adını veren Taceddin'in (ö. 1387) babası Doğanşah Bey (ö.1348-49) tarafından kurulmuş olan Tâceddinoğulları Beyliği'nin idaresinde idi¹. Sultan I. Bayezid döneminde (1389-1402) Anadolu'daki beyliklere ait yerler Osmanlı topraklarına katılırken, Canik Sancağına bağlı olan Terme de 1398'den sonra I. Bayezid'in Samsun'a düzenlediği sefer sonucunda Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.²

1.1. OSMANLI DÖNEMİNDE TERME'NİN İDARİ YAPISI

İdari düzenlemede Osmanlı devrinde de bugünkü Samsun ile Ordu havalisi Canik olarak adlandırılmıştır. XVI. yüzyılda Arım (Çarşamba) ile Canît-i Göl içinde yer alan Terme'nin, XVI. yüzyıla ait kaynaklarda Tîrme, Tîrmedus olarak yazılmış; 1576-1642 tarihli Canik Sancağı idari düzenlemesinde ise, Terme olarak kaydedilmiştir.³

Osmanlı klasik döneminden Cumhuriyet'e kadar bugün Ünye, Korgan, Kumru, Fatsa, Tekkiraz, Akkuş gibi Ordu'ya bağlı yerler ile birlikte Kavak, Yakakent, Alaçam, Bafra, Samsun merkez, Tekkeköy, Asarcık, Ayvacık, Çarşamba, Salıpazarı, Terme gibi Samsun'un ilçeleri Canik Sancağına bağlıydı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında yedi kazadan oluşan Canik'in kazalarından biri de bugünkü Terme ile Ünye'nin batısındaki bazı köyleri de içine alan Terme veya o zamanki adıyla Tîrme idi⁴. XV-XVI. yüzyıllarda Samsun, Bafra, Kavak, Arım (Çarşamba yöresi), Terme, Ünye ve Satılmış (Fatsa, Korgan ve civarı) tımar nahiyeleri, aynı zamanda birer kadılık ve kaza statüsünde idi.⁵

Tanzimat'tan önce Sivas eyaletine bağlı bulunan Canik, 1847'de Trabzon Vilayetine bağlanmıştır. 1867 tarihli Vilayet Nizamnâmesine göre Canik; Samsun, Bafra, Çarşamba ve Ünye kazalarından müteşekkil idi. 1877'de Terme ve Niksar'ın da ilavesiyle kaza sayısı altıya çıkmıştır.⁶ 10 Şubat 1898 tarihinde Terme'nin kaymakamlıktan müdürlüğe tenzili gündeme gelmiştir. Bunun üzerine kaymakamlık olarak kalması için elli üç kişinin imzasıyla Sadâret'e bir telgraf çekilmiştir. Bu telgrafta Terme'nin kaza olarak bırakılmasına dair gerekçeler bütün ayrıntılarıyla aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.⁷

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde ticari faaliyetlerdeki yoğunluk ve mevkiinin ehemmiyeti sebebiyle müdürlükten kaymakamlığa yükseltilmiştir. Bir memleketin değeri üretim, imalat ve imarıyla ölçüldüğüne göre, Terme arazisinin verimliliği ve her nevi hayvan yetiştirmeye

¹ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 22; Sait Kofoglu,

"Tâceddinoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39, 344-345; Canit-i Göl kullanımı için bk. Mehmet Öz, *Geçmişten Geleceğe Samsun 2. Kitap*, ed. Cevdet Yılmaz (Samsun: Büyükşehir Belediyesi Kütür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, 2007), 243.

² Öz, *Canik Sancağı*, 21.

³ Öz, *Canik Sancağı*, 32, 38-39. Safer 1070/Eylül 1659 tarihli Hacı Osman'ın serdar tayini ve yeniçeri, acemi oğlanı, topçu ve cebeci gibi askerî sınıfa mensup kişilerden varisi olmadan vefat edenlerin mallarının tespiti ve devlet namına satılması ile ilgili bir mühimme kaydında Terme olarak yazıldığı görülmektedir, bk. Azize Gelir Çelebi, *93 Numaralı Mühimme Defteri (1069-1071/1658-1660) (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)*, (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, 2008), hkm. 180. 117-118.

⁴ Öz, *Canik Sancağı*, 25.

⁵ Mehmet Öz, "Samsun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 86: Öz, *Yüzyıllarda Canik Sancağı*, 31.

⁶ Nedim İpek, "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dâir Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (1991): 29.

⁷ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Tesrî-i Muâmelât (DH. TIMKS)*. 17/25-1.

uygun olması sebebiyle civar kazalar arasında üstünlüğü ortadadır. Aynı zamanda sahile yarım saatlik bir mesafede ve Anadolu sahilinin âdetâ bir Tuna'sı mesabesinde büyük bir nehir ile Kudurub adıyla bilinen birinci derecede büyük bir limana sahiptir. Buradan kendi nüfusunun ihtiyacını karşıladıktan sonra mısır, pirinç, buğday gibi her çeşit hububatın gelen giden bine yakın gemilerle Karadeniz sahillerine nakledilmesi ile yılda yaklaşık iki milyon liralık bir deniz ticareti elde edilmektedir. Terme mükemmel limanı ve teknelerin işleyişine elverişli nehri ile kaza itibar edilmeye emsallerine göre daha layık bir konumdadır.

Terme kazası Türk, Çerkez, Gürcü, Rum, Ermeni yüz altmış köye ve yirmi bin nüfusa sahiptir. Zaman zaman ortaya çıkan eşkıyanın bertaraf edilmesinde mevcut zabıta kuvvetleri yetersiz kalıp, civardan yardıma ihtiyaç duyulurken, nahiye statüsüne indirilmesiyle zabıta gücünde yapılacak eksiltme ve umûr-i adliyenin lağvedilmesi emniyet ve asayiş ortadan kaldıracaktır. Bu da düzen ve intizamın bozulmasına, ticaretin sarsılmasına ve birçok fedakârlıkla kazanılan terakkinin mahvolmasına sebep olacaktır. Zahire almak için bin iki bin lira ile gelen gemiler ve tüccarlar emniyetin ortadan kalkmasıyla gelemeyeceklerinden, ticari faaliyetler canlılığını kaybedecek, bu ise felâket olacaktır. Memleketin her tarafında yapılan ıslahat ve imar faaliyetlerinden Terme de nasibini alacakken, müdürlüğe düşürülmesiyle bütün bunlardan mahrum olacak ve harabeye dönecektir. Bütün bu gerekçeler dikkate alınarak Terme kazasının kaymakamlık olarak bırakılması ve binlerce nüfusun ihya buyurulması istirham edilmiştir.⁸

1.2. TERME'NİN İMAR DURUMU

Şehirlerin gelişmişlik durumu ve nüfuslarına ilişkin salnâmelerde önemli bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda 1298/1881 tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesine göre, Terme'de 4.341 hane, 1 hamam, 454 dükkân ve mağaza, 44 değirmen, 1 kilise, 1 köprü, 1 medrese, 2 İslam mezarlığı, 3 Hristiyan mezarlığı, 79 İslam mektebi ve 4 Hristiyan mektebi bulunmaktaydı⁹ Ayrıca Terme'de 48 cami, 47 imam, 1 mescid, 1 medrese vardı.¹⁰

Yine 1320 tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesine göre Terme'nin 4.000 kadar nüfusu, harap 2 medrese ile 1 rüşdiye mektebi, 3 cami, 1 tekke, 1 kilise ile 200 hane, 1 hamam, 8 dükkân, 30 mağaza, 6 fırın, 2 gazino, 2 kahvehane, 2 lokanta, 2 misafirhane bulunmaktadır.¹¹ Köylerinde 43 cami, 2 medrese, 124 müslüman, 6 Hristiyan mektebi, 6 kilise, 3.577 hane, 29 dükkân, 36 mağaza, 19 fırın, 86 değirmen vardır. Terme'nin Çarşamba'ya kadar 20 km uzunluğunda bir şose yolu yapılmıştır.¹²

2. TERME'NİN SOSYAL YAPISI

Terme'nin sosyal yapısına ilişkin önemli bilgiler içeren Kâmusu'l-A'lâm'da şu bilgilere yer verilmektedir.

Trabzon vilâyetinin Canik Sancağı'nda ve Samsun'un 60 km doğusunda ve kendi ismiyle anılan çayın üzerinde, Karadeniz'e 2 km kadar yukarıdadır. 4000 kadar ahâlîsi, 1 camisi, 1 rüşdiye mektebi, 1 ibtidâî mektebi, 2 medresesi, 1 hamamı, 1 tekkesi bulunmaktadır.

Çevresindeki durgun suların oluşturduğu bataklıklar sebebiyle havası kötü olduğundan yazın halk köylere çekilmek mecburiyetinde kalmaktadır. Şayet bu kötü hava olmasa, ticârî mevkiinin

⁸ 1313/1898 tarihinde Sadârete çekilen bu telgrafın altında Terme'nin ileri gelenlerinin isimleri bulunmaktadır, bk. BOA, DH. TIMKS, 17/25-1.

⁹ 1298 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 136-137, 149, 151.

¹⁰ 1286 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 73, 253.

¹¹ 1320 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 253-254.

¹² 1320 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 253-254; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, İstanbul: 1308), 3, 1645.

ehemmiyeti, etrafının tabii güzelliği ve verimliliği bu kasabanın gelişmesini ve ilerlemesini sağlayacak kadar vardır. Nehirde ticarî amaçlı kayıklar ve sandallar işlemektedir. Terme Canik Sancağını oluşturan 6 kazadan biri olup, doğuda Ünye, batıda Çarşamba ile sınırdır. Kaza çok geniş olmasa da yoğun nüfus barındırmakta ve 158 köye ve 21.560 nüfusa sahip bulunmaktadır. Halkının hemen hemen hepsi müslümandır. Arazisi dağ eteklerinden ve güzel ova ve bayırlardan ibâret olup, pek münbit ve verimlidir. Başlıca mahsûlâtı hubûbât çeşitleri ile keten, ceviz kestâne ve diğer meyve çeşitlerinden ibârettir. Ormanlarıyla meraları da çoktur. Terme ve Miliç çayları kazânın arazisini sulamakta ve Karadeniz'e dökülmektedir. Terme çayı Trabzon ile Sivas vilâyetini ayıran dağ silsilesinden doğan ve Terme kasabasının ortasından geçerek Karadeniz'e dökülür. Mecerâsı yaklaşık 80 kilometredir.¹³

2.1. TERME'NİN NÜFUS YAPISI

Eski çağlardan beri yerleşim bölgesi olan Samsun havalisi, Türkler'in Anadolu'yu fethiyle kısa zamanda Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. Terme'nin köylerinde, 1455'te 3.839, 1485'te 3.874, 1520'de 3.544 ve 1576'da 6.385 müslüman yaşamaktaydı.¹⁴ Osmanlı Arşivi'nde bulunan 387 numaralı Tapu Tahrir defterine göre 1530 tarihinde Terme'de 46 köy, 2 mezraa, 1 kadı, 1 cami, 1 hamam, 3 zâviye, toplam 3.335 erkek nüfus bulunmaktaydı¹⁵. Köylerden on altısı adını (Emir Hasanlı, Şehâbeddinlü, Bayındır, Oğuzlu, Ebcelü, Alibeylü, Gökçelü gibi) köyde yaşamış kişilerin isimlerinden almıştır. Bu köy ve yer adlarının XVI. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar yarısı değişiklik göstermiştir.¹⁶

1881/82-1893'deki genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Terme'de 10.053'ü kadın, 11.054'ü erkek olmak üzere 21.107 kişi bulunuyordu. Bu nüfusun 19.038'i müslüman, 428'i Rum, 1.641' ise Ermenilerden oluşmaktaydı.¹⁷ Mevcut Rum ve Ermeni nüfus arasında Katolik ve Protestanların olmadığı görülmektedir. Ayrıca gayr-i müslim nüfus içinde Yahudilere tesadüf edilmemektedir.

1286/1869 tarihli Trabzon Salnâmesinden Terme'nin 55 köyünde 149 gayr-i müslim, 2.940 müslüman olmak üzere toplam 3.089 hane olduğu anlaşılmaktadır. Yine 669'u Ermeni, 107'si Rum ve 9.681'i müslüman olmak üzere 10.457 erkek nüfus bulunmaktaydı.¹⁸

1287/1870 tarihli Salnâmeye Göre Nüfus ¹⁹												
Köy ve Mah.		Hane					Erkek Nüfus					
Köy	Mah.	İslam	Çarâkize	Rum	Ermeni	Yekûn	İslam	Çerkez	Rum	Ermeni	Katolik	Yekûn
35	-	1.805	1.210	40	109	3.164	4.960	3116	181	595	0	8.852

¹³ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 3, 1645.

¹⁴ Öz, *Canik Sancağı*, 76-77.

¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Tapu Tahrir Defteri (TT. d)*. 387, 645.

¹⁶ Öz, *Canik Sancağı*, 36-37.

¹⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 292.

¹⁸ 1286 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 66.

¹⁹ 1287 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 93.

Diğer taraftan 1298/1881 tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesine göre, Terme'de 4.341 hane, 9.191 İslâm, 768 Ermeni ve 224 Rum olmak üzere toplam 10.183 erkek nüfus bulunmaktaydı.²⁰ 1309/1891 salnâmesine göre ise Terme'nin 157 köyü ve iki mahallesi 40.816 hane ve 61.559 nüfusu vardı.²¹

1881/82-1893 Osmanlı Genel Nüfus Sayımına Göre Terme'nin Nüfusu								
Müslümanlar		Rumlar		Ermeniler		Toplam		
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Top. Nüfus
9.085	9.953	205	223	763	878	10.053	11.054	21.107

1311 (1893) Trabzon Salnâmesine Göre Terme'nin Nüfusu ²²			
	Kadın	Erkek	Yekûn
İslam	9.167	10.125	19.292
Rum	225	307	532
Ermeni	796	939	1.735
Yekûn	10.188	11.371	21.559

Bu veriler bize her geçen gün nüfusun arttığını ve Terme'de Rum ve Ermeni nüfusun da yaşadığını göstermektedir. Ancak Ermeni nüfus Rumlardan fazla olsa da, her iki millete mensup gayr-i müslimlerin müslüman nüfusa oranla sayılarının çok az olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 19.292 Müslüman nüfusa karşılık Rum ve Ermeni nüfusun toplamının 2.270 olduğu anlaşılmaktadır. Bu da toplam nüfusun % 10,5'ini teşkil etmektedir. Samsun'a bağlı Fatsa, Ünye ve Terme kazalarındaki Ortodoks Rumlar Niksar'da bulunan metropolite bağlı idi.²³

1319 (1901) Tarihli Trabzon Salnâmesine Göre Terme'nin Nüfusu								
Müslümanlar		Rumlar		Ermeniler		Toplam		
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Top. Nüfus
9.739	9.282	272	246	1.042	1.058	11.053	10.586	21.639

1850'li yıllarda Sivas dolaylarından gelenler tarafından kurulan, zaman içinde Gümüşhane ve Niksar'dan gelenlerin de yerleştikleri Sivaslılar Köyü gibi yerleşim yerleri bulunmakla birlikte,²⁴ Terme'de Çerkez nüfusun önemli bir yekûn teşkil ettiği dikkati çekmektedir. Özellikle XIX. yüzyıl

²⁰ 1298 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 136-137, 149, 151.

²¹ 1309 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 174.

²² 1311 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 281. Şemseddin Samî, *Kâmusu'l-A'lâm*, 3, 1645. Burada verilen rakamlar Kemal Karpat'ın verdiği rakamlarla çok az farklılık göstermektedir.

²³ M. Emin Yolalıcı, *XIX Yüzyılda Canık (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 28.

²⁴ Nedim İpek, Cevdet Yılmaz, *Geçmişten Geleceğe Samsun Albümü I*, (Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi 2009), 163.

ortalarından itibaren Osmanlı-Rus savaşları sonucunda Rusların her türlü baskı ve zulümlerle tehcire zorladıkları müslümanlar Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. 1251/1835-36'da başlayan göç dalgası, sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. Muhacirlerin Canik Sancağında iskân edildikleri yerlerin en yoğun olduğu yerer arasında Terme ve köyleri bulunmaktadır. Bunların iskânları için devletin yanı sıra hayırseverler tarafından da arazi tahsis edilmiş, haneler/evler inşa edilmiştir²⁵. Nitekim Terme eşrafından Hacı Çukadar-zâde Hacı Mehmed Efendi dört yüz doksan keyl-i İstanbulî²⁶ tohum kapasitesine sahip çiftlik arazisini iskân edilmek üzere Çerkez muhâcirlerine bedelsiz vermiştir. Terme'de 1872 yılında Çerkezlerin hane sayısı 2.302 civarında idi.²⁷

1321/1904 tarihinde Terme'nin Nüfusu								
Ermeni		Rum		İslam		Yekûn		Ceman Yekûn
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
1.074	1.106	267	261	9.934	9.466	11.275	10833	22.108

1914 yılı resmî rakamlarına göre, Terme'nin 27.200 olan toplam nüfusu içinde müslümanların sayısı 23.632, Rumların 967 ve Ermenilerin 2.601 idi.²⁸

2.2. TERME'DE İMAM VE MUHTARLAR

1253/1837 tarihinde Terme'nin köylerinde bulunan imam ve muhtarların isimleri şöyledi.²⁹

Karye-i Fakirali ma'a-Dutbucağı		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Mustafa Efendi	Molla Mehmed	Osman
Karye-i Yukarı Köybucağı		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Osman Efendi	Mustafa	-
Karye-i Koyunlu		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni

²⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Yıldız Perakende Dahiliye (Y.PRK. DH)*. 1/13.

²⁶ Hububat ölçüğü olarak kullanılan İstanbul keyli ortalama 25 kilogramdır, bk. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 2004), 3, 281.

²⁷ Yolalıcı, *Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 29. Diğer taraftan muhâcirlerin orman arazilerine yerleştirilmeleri birtakım sıkıntılar doğurmuştur. Eskiden beri Tersâne ve Tophane'nin kereste ihtiyaçlarını karşılamak üzere tahsis edilen Kumcağız ormanlarını muhâcirler tahrip etmişlerdir. Bu sebeple orman arazilerine muhâcir iskân edilmemesi, iskân edilecek muhacirlerin orman memurlarının keşif ve tayini ile yapılmasına müsaade edilmiştir, bk. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Mektubi (DH. MKT)*. 1493/35.

²⁸ Ahmet Tetik (ed.), *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri* Ankara: 2005, 1: 643.

²⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Sadâret Rûûs Kalemi (A. RSK)*. 1693.

NEVZAT SAĞLAM

Ali Efendi	Feyzullah	-
Karye-i Beydi		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
İbrahim Efendi	Şaban	-
Karye-i Eynesillü		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Ali Efendi	Ömer	Mustafa
Karye-i İmanalisi		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Ali Efendi	Memiş	-
Karye-i Karabağçe		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Salih Efendi	Ahmed	-
Karye-i Aşağı Gerfi		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Mehmed Efendi	Lütfullah	Salih
Karye-i Aşağı Köybucağı		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Mehmed Efendi	Ali	-
Karye-i Fenk ma'a-Yazıköy		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Ali Efendi	Mahmud	Mustafa
Karye-i Elmaköy		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Osman Efendi	Ömer	Mehmed

OSMANLI DÖNEMİNDE TERME'NİN İDARİ VE SOSYAL YAPISI

Karye-i Geleydi ma'a-Esad Şuayb		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Ali Efendi	Molla Hasan	Ali
Karye-i Ballu		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Mehmed Efendi	Mustafa	Feyzullah
Karye-i Kuşçulu ma'a-Çardakköy		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Ahmed Efendi	Hacı Bekdaş	İdris
Karye-i Taşpınar muşruf ma'a-Eğercilü		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Abdullah Efendi	Ali	Bekir
Karye-i Ahalı ma'a-Alişar		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Mehmed Efendi	Ahmed	Hüseyin
Karye-i Kayırlu		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
İbrahim Efendi	İbrahim	-
Karye-i Karacaköy		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Osman Efendi	Hasan	-
Karye-i Zelihalı ma'a- Dağdıralı		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Ali Efendi	Kara Ali	Ali

NEVZAT SAĞLAM

Karye-i Bafracalu		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Hasan Efendi	Hasan	-
Karye-i Süleymanlu ma'a-Emiryusuf ve Kırkharman		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Ahmed Efendi	Mehmed	Ali
Karye-i Murad Şuayb ma'a-Etyemezli ve Mahruclu ve Dağdıralı		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Aziz Efendi	Mustafa	Ali
Karye-i Karkucak		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Ahmed Efendi	Ali	Mustafa
Karye-i Yukarı Gerfi		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Hacı Hüseyin Efendi	Hüseyin	Salih
Karye-i Aşağı Karaçalı ma'a-Yukarı Karaçalı		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Ahmed	Feyzullah	Mehmed
Karye-i Karamahmud		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Mehmed Efendi	Mehmed	-
Karye-i Geçmiş		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Mehmed Efendi	İsmail	Ali
Akçay Kazası /Karye-i Sakarlı		

OSMANLI DÖNEMİNDE TERME'NİN İDARİ VE SOSYAL YAPISI

İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Mustafa Efendi	Osman	Hasan
Karye-i Evcı		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
İsmail	Hüseyin	Ali
Karye-i Üskütü		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Mehmed Efendi	Mehmed	Ali
Karye-i Hüseyin Mescidi		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Hacı Ramazan Efendi	İbrahim	-
Karye-i Kocaman		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Recep Efendi	Salih	-
Karye-i Bazlamaç		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Mehmed Efendi	Mustafa	Mehmed
Karye-i Uzunlu		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Ahmed Efendi	İbrahim	-
Karye-i İnebeyli		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Bekir Efendi	Ali Osman	-
Karye-i Sarayköy ma'a-Kızılcalı		

NEVZAT SAĞLAM

İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Mehmed Efendi	İsmail	Durmuş
Karye-i Doğanavcı		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Emrullah Efendi	Şaban	Emrullah
Karye-i İnegazi		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Yusuf Efendi	Mehmed	
Karye-i Nefs-i Akçay ma'a-Cılar		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Mehmed Efendi	Sadullah	Abdullah
Karye-i Havliye(?)		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Mustafa Efendi	Molla Halil	-
Karye-i Kışla ma'a-Kuzköy ve Kalfalı		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Ali Efendi	Mehmed	İbrahim
Karye-i Karacalu		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Mustafa Efendi	Molla Salih	Mehmed
Karye-i Emirhac ma'a-Karaman		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi
Salih Efendi	Hüseyin	Ali
Karye-i Sarıhasan ma'a-Ablak ve Gökçeli		
İmamı	Muhtar-1 Evveli	Muhtar-1 Sânişi

OSMANLI DÖNEMİNDE TERME'NİN İDARİ VE SOSYAL YAPISI

Molla Hamza	Hasan	Hasan
Karye-i Şeyhlü ma'a-Şehabeddin		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Abdurrahman Efendi	Molla Ömer	Molla Hasan
Karye-i Yavaşbey ma'a-Tikencik		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Musa Efendi	Ahmed	Mehmed
Karye-i Homa		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Ali Efendi	Mehmed	Hasan
Karye-i Göregös		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Ali Efendi	İbrahim	Mehmed
Karye-i Cılavurt		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Mehmed Efendi	İbrahim	Salih
Karye-i Yeşil ve Kızılot		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Veli Efendi	Hüseyin	Mehmed
Karye-i Karahasanlı ma'a-Dibeklü		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi
Musa Efendi	Nurullah	Molla Hüseyin
Karye-i Uyuzlu ma'a-Dibecik		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sânişi

NEVZAT SAĞLAM

Osman Efendi	Molla Ömer	Yunus
Karye-i Gıbtıyân		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Molla Hasan	Seyfi	-
Ekrâd Tâifeleri		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Hacı Ali	Hacı Hüseyin	Hasan
Esad ve Töngellübel Göçebeleri		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Molla Durmuş	Hasan	İbrahim
Mescidköy Göçebeleri		
İmamı	Muhtar-ı Evveli	Muhtar-ı Sâni
Molla Ahmed	Mehmed	Mustafa
Kocamanbaşı Re'âyaları		
Kocabaşı		
Ohannes		

2.3. TERME'DE MEKTEP-MEDRESE VE VAKIFLAR

Osmanlı döneminde sıbyan mektepleri eğitimin ilk kademesini teşkil eden en yaygın eğitim kurumlarındandı. Öğrenciler ilk dinî ve ahlakî bilgilerini burada alırlardı. Osmanlı'nın son zamanlarına kadar özellikle kırsal bölgelerde devam eden sıbyan mektepleri 1862 yılından sonra sıbyan mektepleri ibtidâî mekteplerine dönüştürülmüşlerdir. Rüşdiye mektepleri ise Osmanlılarda ilk zamanlarda ilkokul üstü hazırlık okulu, sonraları ise ortaokul hüviyetine sahip bir eğitim kurumu olarak kabul edilmiştir.³⁰

Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde yeni açılan okullarla eğitim ve öğretim faaliyetlerine hız verilmiştir. Halkın ilköğretimde yapılan ıslahata katılması, okulların iâne usulüyle yapılması bakımından önemli idi.³¹ Terme'de 1312/1894 tarihinde iâne usulüyle 30.000 kuruş harcanarak bir ibtidâî mektebi yaptırılmış,³² 1316/1898 sonrasında ise bir rüşdiye mektebi açılmıştır³³. Mekteb-i

³⁰ Bayram Kodaman, *II. Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.), 91.

³¹ Kodaman, *II. Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, 69.

³² 1316 Tarihli Maarif Salnâmesi, 1118; 1321 Tarihli Maarif Salnâmesi, 609.

³³ 1312 Tarihli Maarif Salnâmesi, 116-117.

İbtidâî'den çıkan öğrencilerin hem öğrendiklerini unutmamaları hem de zayi olmaktan kurtarılmaları Mekteb-i Rüşdiye açılmasını zaruri kıliyordu. Bu sebeple daha önce yapılmış muntazam ve büyük ibtidâî mektebinin rüşdiyeye dönüştürülmesi, onun yerine de yeni bir ibtidâî mektebinin inşa edilmesi düşünülmüştür.³⁴ Yeni açılan rüşdiye mektebine 22 Zilkâde 1316/3 Nisan 1899 tarihinde Kozan Rüşdiye Mektebi muallimi Mehmed Tefvik Efendi tayin edilmiştir.³⁵ Ancak halkla pek anlaşamayan Tefvik Efendi, Ünye Rüşdiye Mektebi muallimi Hakkı Bey ile becayiş yapmıştır.³⁶ Böylece 1321/1903 tarihinde 45 öğrencisi bulunan mektebe Hakkı Efendi tayin olunmuştur.³⁷ Ünye'ye tayin edilen Tefvik Efendi'nin ise şikâyetler üzerine hakkında tahkikat yapılmıştır.³⁸ Mektebin muallimliğine Hakkı Efendi'den sonra Hasan Fahri, Emin Efendi ve Musa Kazım efendiler tayin olunmuştur.³⁹

İbtidâîye ve rüşdiyeler dışında eğitim veren medreseler ve sibyan mektepleri umumiyetle vakıflara bağlı müstakil eğitim kurumlarıydı. Terme'de Arnavud Ali Bey Medresesi adıyla bir medrese bulunduğu ve buraya Terme Müftüsü Oflu Mustafa Efendi'nin müderris olarak tayin edildiği,⁴⁰ Hacı Hasan Efendi'nin de burada müderrislik yaptığı, bazı usulsüzlükler sebebiyle hakkında tahkikat yapıldığı belirtilmektedir.⁴¹

2.4. TERME'DE VAKIF

Terme'nin bazı köylerinde gelirleri Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun'un Trabzon'da kurduğu Hatuniye Vakfı'na ait arazi ve arsalar bulunmaktadır. Nitekim bu vakfa ait Doğanavcı, Fenk, Hüseyin Mescid, Üskütü ve Göregös köylerinde toplam 68 tarla ve arsa bulunmaktaydı.⁴²

Öte yandan Osmanlı döneminde dinî ve hayır işlerinin vakıflar vasıtasıyla yürütüldüğü bilinmektedir. Bu çerçevede bazı köylerde bulunan vakıflara bağlı camilerin imamet, hitabet gibi görevleri vakıf mütevellileri tarafından tevcih edilmiş, maaşları da vakıf gelirlerinden ödenmiştir. Gerfi Köyü'nde bulunan vakfa ait caminin günlük bir akçe vazife ile hatibi olan Ahmed Halife pîr-i fânî (çok yaşlı) ve özürlü sahibi olması sebebiyle, hitâbet görevi 24 Zilhicce 1090/26 Ocak 1680 tarihinde diğer Ahmed Halife'ye tevcih edilmiştir.⁴³

Yine Terme'nin Karacaköy Camii'nin günlük bir akçe hitâbet vazifesi için Mustafa Halife bin Hüseyin'in vefatı üzerine, oğulları Abdülaziz, Emrullah ve Hüseyin arasında imtihan yapılmıştır. Yapılan imtihanda Murad Şuayb Köyü'nde 11 numaralı hane 2 numarada kayıtlı olan 41 yaşındaki Abdülaziz bin Mustafa'nın göreve lâyık olduğu anlaşıldığından 23 Muharrem 1269/6 Kasım 1852 tarihinde hitabet görevi ona verilmiştir.⁴⁴

³⁴ BOA, *Maarif Mektûbî* (MF, MKT). 441/40.

³⁵ BOA, MF, MKT, 441/40; MF, MKT, 461/57; MF, MKT, 478/10.

³⁶ BOA, MF, MKT, 505/10.

³⁷ 1321 Tarihli Maarif Salnâmesi, 603; 1320 Tarihli Trabzon Vilayet Salnâmesi, 253.

³⁸ BOA, DH, MKT, 520/25.

³⁹ BOA, DH, MKT, 944/73; 944/89; 1012/33; 1083/34; 1083/63.

⁴⁰ BOA, A, MKT, MHM, 292/87.

⁴¹ BOA, *Meclis-i Vâlâ* (MVL). 696/67.

⁴² Mehmet Beşirli, 13275 Numaralı Evkâf Defterine Göre Canik Sancağı'nda Bulunan Vakıflar ve Muhâsabeleri, *Samsun*

Araştırmaları II. Kitap, (Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2013), 26; Öz, *Canik Sancağı*, 140.

⁴³ BOA, *Ali Emîrî Sultan Sultan IV. Mehmed* (AE, SMMD IV). 105/12158.

⁴⁴ BOA, *Cevdet Evkaf* (C. EV). 266/13563.

Evkâf-ı Hümâyûn'a bağlı Terme'deki Pazar Camii'nin kayyumluk görevi Ahmed bin Ahmed Halife'nin vefatı üzerine liyakati sebebiyle Zilkâde 1262/Kasım 1846 tarihinde büyük oğlu Ahmed Halife'ye 17 tevcih edilmiştir.⁴⁵

Yine aynı camide günlük yarım akçe hitabet vazifesine sahip el-Hâc Ahmed'in vefatı üzerine oğlunun küçük olması sebebiyle vazife Bayramoğlu Mehmed bin Ahmed'e verilmiştir. Bayramoğlu Mehmed'in de vefat etmesi üzerine imtihan yapılmıştır. İmtihanda ehliyet ve liyakat sahibi olduğu, asker firarisi olmadığı anlaşılan Karaçalı Köyü beş numaralı hanede kayıtlı yirmi dokuz yaşındaki Kara Osmanoğlu Ömer Efendi'ye tevcih edilmiştir.⁴⁶

2.5. CUMA VE BAYRAM NAMAZLARI İÇİN İZİN TALEBİ

Bir belde cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesi için İslam'a göre devlet başkanının izni gerekmektedir. Bir zaruret bulunmadıkça birkaç köyün bir camide toplanarak cuma ve bayram namazlarını edâ etmeleri esastı. Ancak zorunlu hallerde yetkili mercilerden izin alınarak başka camilerde bu namazların kılınması mümkündür.⁴⁷

Örneğin, yakın yerde cuma ve bayram namazı kılınan cami bulunmadığından halkın kışın sıkıntı çekmesi sebebiyle, Kabalı köyünde cami olmaya elverişli bulunan mescide bir minber konularak cuma ve bayram namazları kılınmasına 1237/1822 yılında izin verilmiştir.⁴⁸ Yine 13 Zilkâde 1252/19 Şubat 1837 tarihinde iki mahalleden oluşan ve aralarından geçen Abdal ırmağının taşması yüzünden namaza gitmek mümkün olmadığından Deli Mustafadüzü köyünün yeni mescit yapılan mahallesinde cuma ve bayram namazları kılınmasına izin verilmiştir.⁴⁹

SONUÇ

Osmanlı dönemi öncesine kadar giden bir geçmişe sahip olan Terme, Tâceddinoğulları Beyliği'nin idaresinde iken, 1398'den sonra Sultan I. Bayezid'in Samsun'a düzenlediği sefer sonucunda Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. XVI. yüzyılda Çarşamba ile Canât-i Göl içinde yer alan Terme'nin, XVI. yüzyıla ait kaynaklarda Tırme, Tırmedus olarak kaydedilmiş, 1576-1642 tarihli Canik Sancağı idari taksimatında Terme olarak yazılmıştır. Canik Sancağının kazalarından biri olan Terme bugünkü Ünye'nin batısındaki bazı köyleri de içine almaktaydı. Canik Tanzimat'tan önce Sivas eyaletine bağlı iken, 1847'de Trabzon Vilayetine bağlanmıştır. Samsun havalisi, Türklerin Anadolu'yu fethiyle kısa zamanda Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. Nitekim Terme'nin köylerinde, daha 1455'te 3.839, 1485'te 3.874, 1520'de 3.544 ve 1576 yılına gelindiğinde 6.385 müslüman yaşamaktaydı.

Nüfusu her geçen gün arttığı gözlenen Terme'nin 1881/82-1893'deki genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 10.053'ü kadın, 11.054'ü erkek olmak üzere 21.107 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun 19.038'i müslüman, 428'i Rum, 1.641' ise Ermenilerden oluşmaktaydı. Nitekim Hristiyan mektepleri, mezarlığı ve kiliselerin varlığı kaza sınırları içinde Hristiyanların yaşadıklarını göstermektedir. Ancak mevcut Rum ve Ermeni nüfus arasında Katolik ve Protestanların olmadığı, ayrıca Yahudilere de rastlanmamaktadır. Salnâmelerde yer alan verilere bakıldığında köy sayısının artışına paralel olarak kaza nüfusunun önemli miktarlara ulaştığı görülmektedir. Bu nüfus içinde diğer

⁴⁵ BOA, C. EV, 440/22263.

⁴⁶ Nurullah Fırat, 1775/21 Numaralı (H.1292/M.1875-1876/H.1295/M.1878) Samsun Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, (Yüksek Lisans Tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2013), hkm. 283, 341-342.

⁴⁷ Hayreddin Karaman, "Cuma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 85-89.

⁴⁸ BOA, Hatt-ı Hümâyûn (HAT), 1560/67; BOA, HAT 1554/21.

⁴⁹ BOA, HAT, 1604/4.

OSMANLI DÖNEMİNDE TERME'NİN İDARİ VE SOSYAL YAPISI

vilayetlerden gelip yerleşenler olduğu gibi özellikle Kafkasya'dan gelen Çerkez muhacirlerin önemli yekûn oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Terme'de sıbyan mekteplerinin haricinde ibtidâiye ve rüşdiye mektepleri de bulunmaktaydı. Terme eşrâfından Çukadar-zâde Hacı Mehmed Efendi'nin gerek mektep yapımında, gerek kasabanın imarında önemli hizmetleri olmuştur. Çerkez muhacirlere de iskânları için önemli miktarda arazi vermiştir. Ayrıca Terme'nin bazı köylerinde gelirleri Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun'un Trabzon'da kurduğu Hatuniye Vakfı'na ait arazi ve arsalar bulunmaktaydı. Nitekim bu vakfa ait Doğanavcı, Fenk, Hüseyin Mescid, Üskütü ve Göregös köylerinde toplam 68 tarla ve arsa mevcut idi.

Netice itibarıyla uzun bir tarihi geçmişe sahip bulunan Terme Osmanlı döneminde sosyal yapısı ve coğrafi konumu itibarıyla önemli bir yere sahip bulunmaktaydı.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Ali Emîri Sultan Mehmed IV (AE. SMMD IV)*. 105/12158.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Bâb-ı Âlî Evrâk Odası (BEO)*. 2971/222795.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Bâb-ı Âlî Evrâk Odası (BEO)*. 353/26465.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Bâb-ı Âsafî Rûûs Kalemî (A. RSK)*. 1693.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Başmuhâsebe Kalemî (D. BŞM. d)*. 629, s. 6.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Cevdet Bahriye (C.BH)*. 87/4156.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Cevdet Evkâf (C. EV)*. 266/13563.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Cevdet Evkâf (C. EV)*. 440/22263.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH. İUM)*. 21-2/68.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 2805/57.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. DH. MKT. 555/15.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. DH. MKT. 1806/49.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 520/25.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 944/73.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 944/89.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1012/33.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1083/34.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1083/63.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1411/110.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 13/72.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1428/78.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 2840/37.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1676/130.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1515/58.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 353/15.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 364/48.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 2620/73.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1493/35.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1372/42.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT)*. 1433/6.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezâreti Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi (DH. MUI)*. 88/65.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Tahrirat Kalemi (DH. SN. THR)*. 82/69-13.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR)*. 196/71.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Tesrî-i Muâmelât (DH. TMİKS)*. 17/25-1.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Umûr-i Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti (DH. UMVM)*. 136/63.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Dâhiliye Umûr-i Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti (DH. UMVM)*. 73/20.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Hâriciye Siyâsî (HR. SYS)*. 2436/24.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)*. 1560/67.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)*. 1554/21.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)*. 1604/4.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *İbnül Emîn Şükrü Şikâyet (İE. ŞKRT)*. 4/342.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *İrâde Dâhiliye (İ. DH)*. 1120/87547.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *İrâde Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD)*. 23/1021.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Maarif Mektûbî Kalemi (MF. MKT)*. 89/17.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Maarif Mektûbî Kalemi (MF. MKT)*. 90/17.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Maarif Mektûbî Kalemi (MF. MKT)*. 441/40.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Maarif Mektûbî Kalemi (MF. MKT)*. 461/57.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Maarif Mektûbî Kalemi (MF. MKT)*. 478/10.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Maarif Mektûbî Kalemi (MF. MKT)*. 505/10.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Maliye Vâridât Muhâsebesi Cizye Defterleri (ML. VRD. CMH. d)*. 196.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Maliyeden Müdevver Defter (MAD. d)*. nr. 268, s. 9.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Meclis-i Vâlâ (MVL)*. 696/67.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Sadâret Divân-ı Hümayûn Mühimme Defteri (A. DVNS. MHM. d)*. 58/791.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM)*. 292/87.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM)*. 298/10.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM)*. 664/16.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM)*. 548/30.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM)*. 664/7.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Sadaret Mektubî Umum Vilayet (A.MKT. UM)*. 547/49.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Şûrâ-yı Devlet (ŞD)*. 2319/41.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Şûrâ-yı Devlet (ŞD)*. 2397/25-2.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Tapu Tahrîr Defteri (TT. d)* nr. 387, s. 645.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Yıldız Mütenevvia (Y.MTV)*. 145/130.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA). *Yıldız Parekende Dâhiliye (Y.PRK. DH)*. 1/13.

Maarif Salnâmesi, 1312, 1316, 1321.

Trabzon Vilayeti Salnâmeleri, 1286, 1287, 1288, 1298, 1309, 1311, 1320, 1321.

DİĞER KAYNAKLAR

Aykut, Nezih v. dğr. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara: Devlet Arşivleri Yayını, 1993.

Beşirli, Mehmet. *13275 Numaralı Evkâf Defterine Göre Canik Sancağında Bulunan Vakıflar ve Muhâsebeleri, Samsun Araştırmaları II. Kitap*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2013.

Bozdağlıoğlu, Yücel. "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları," *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 180/180, (Ocak 2014), 9-32.

Eren, Yunus. *34 Numaralı ve H. 986/1578 Tarihli Mühimme Defteri [1-164] "İnceleme ve Metin"*. Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi, 2011.

Fırat, Nurullah, *1775/21 Numaralı (H.1292/M.1875-1876/H.1295/M.1878) Samsun Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2013, hkm. 283, 341-342.

Gedikli, Yusuf. *Pontus Meselesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.

Gelir Çelebi, Azize, *93 Numaralı Mühimme Defteri (1069-1071/1658-1660) (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

İpek, Nedim- Yılmaz Cevdet. *Geçmişten Geleceğe Samsun Albümü I*, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi 2009.

İpek, Nedim. "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dâir Bir Değerlendirme". Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 10/1 (1991): 29

Karaman, Hayreddin. "Cuma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 85-89. İstanbul: TDV Yayınları 1993.

Karpat, H. Kemal. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kodaman, Bayram. *II. Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Kofođlu, Sait. "Tâceddinoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 39: 344-345. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Kurt, Yılmaz. *Pontus Meselesi*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür Sanat ve Yayın Kurulu 1995.

Öz, Mehmet. "Merzifon", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 244. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Öz, Mehmet. "Samsun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 86. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Öz, Mehmet. *Geçmişten Geleceğe Samsun 2. Kitap*. ed. Cevdet Yılmaz. Samsun: Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2007.

Öz, Mehmet. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Özcan, Abdülkadir. "İstabl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 203-206. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 2004.

Şemseddin Sami. *Kâmusu'l-A'lâm*. İstanbul: 1308.

Tetik, Ahmet. ed. *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri*. Ankara: 2005.

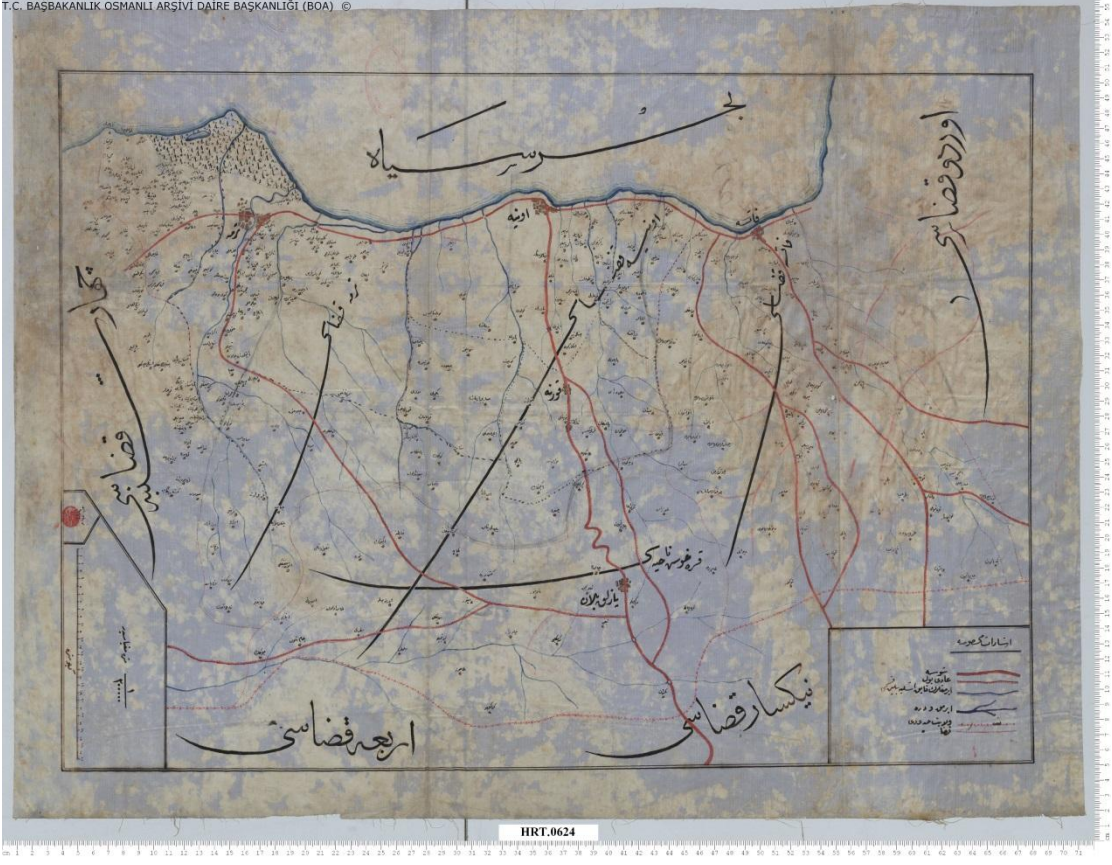
Yolalıcı, M. Emin. *XIX Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

EKLER

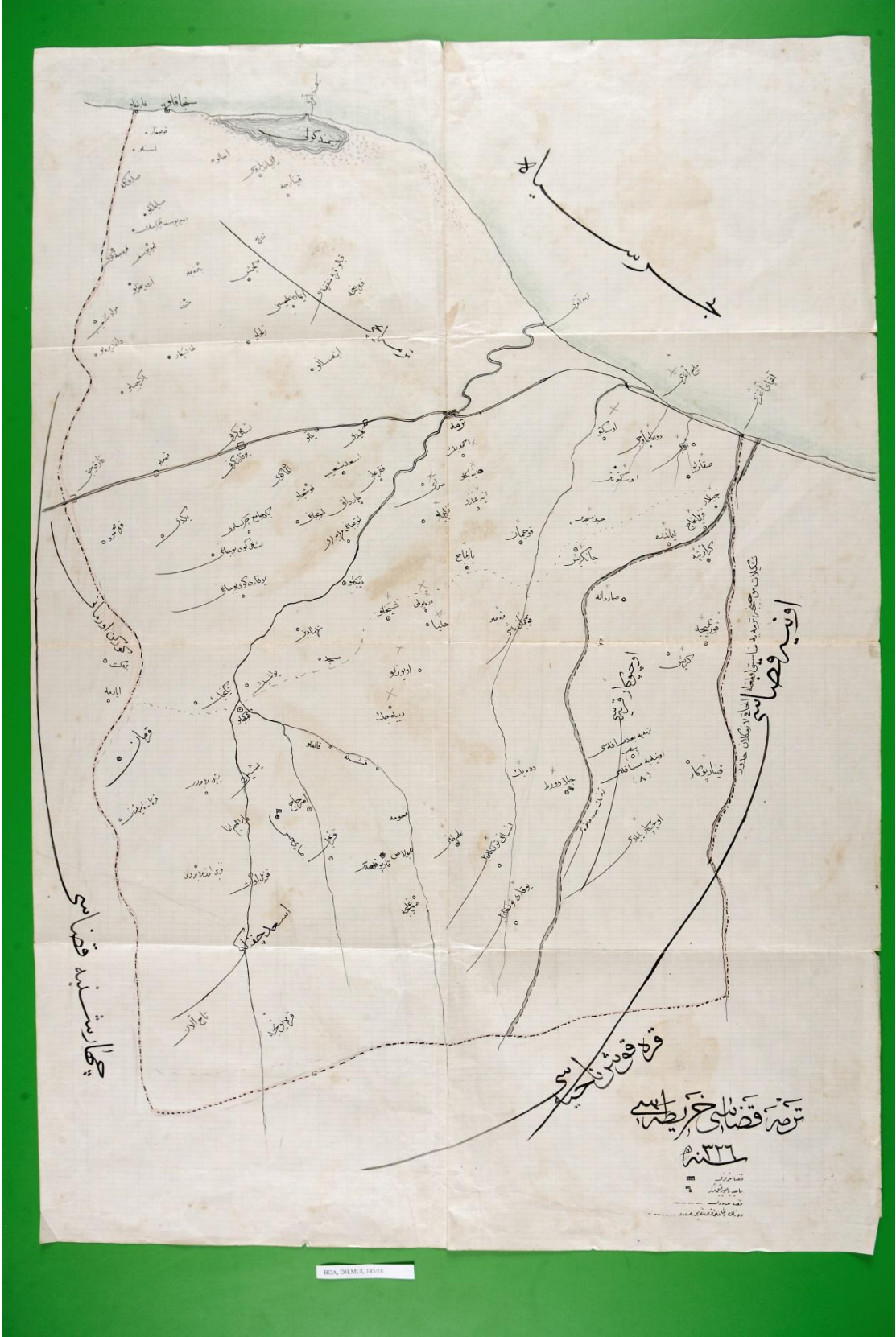
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Ek 1-Osmanlı Dönemi Terme Haritası

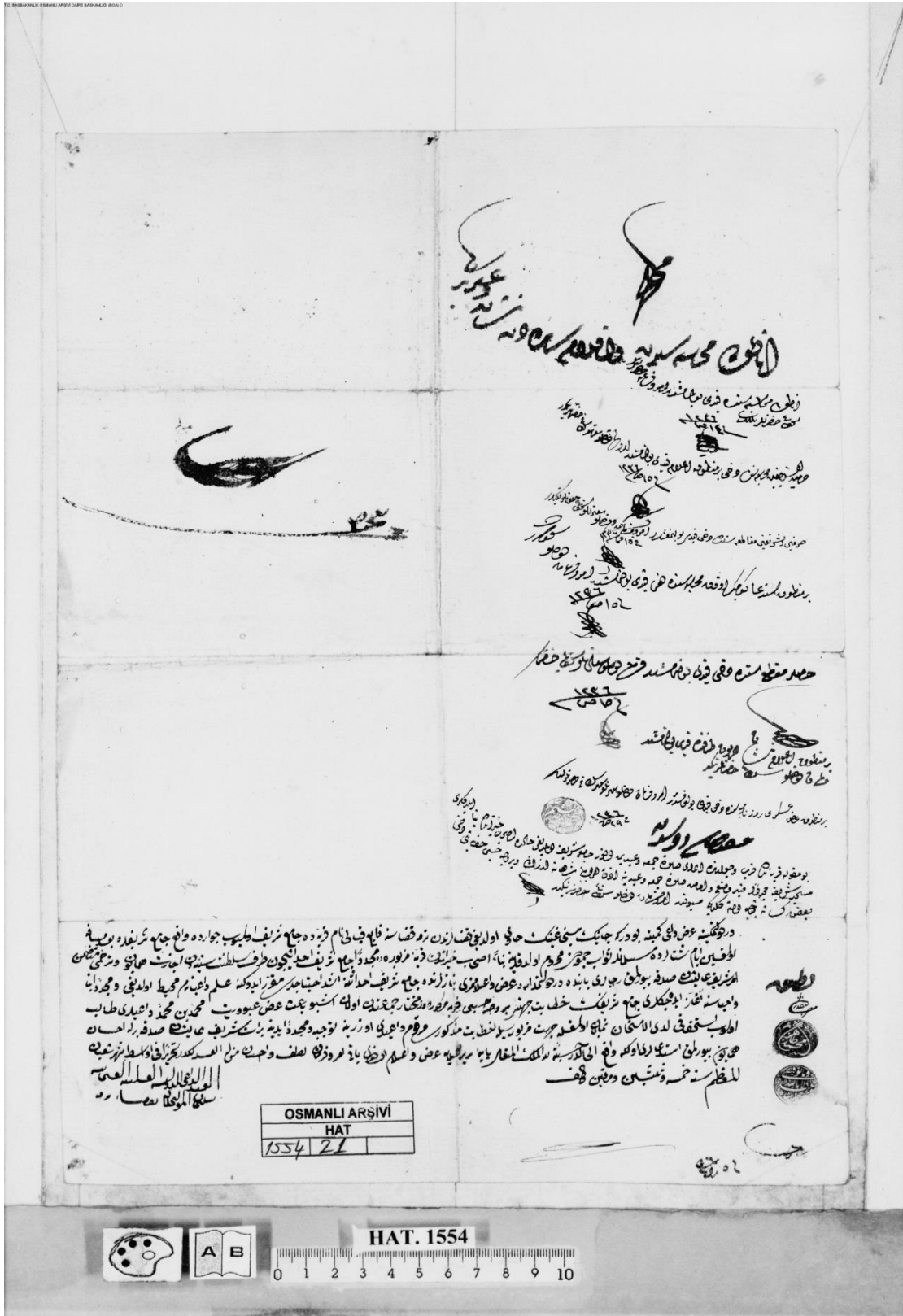
Terme Haritası			
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	16
17	18	19	20
21	22	23	24
25	26	27	28
29	30	31	32
33	34	35	36
37	38	39	40
41	42	43	44
45	46	47	48
49	50	51	52
53	54	55	56
57	58	59	60
61	62	63	64
65	66	67	68
69	70	71	72
73	74	75	76
77	78	79	80
81	82	83	84
85	86	87	88
89	90	91	92
93	94	95	96
97	98	99	100

Ek 2- 1530 Tarihli Terme'nin özet envanter bilgileri, BOA, TT. d, 387 s. 645.

Ek 3-Osmanlı Dönemi Terme Haritası.

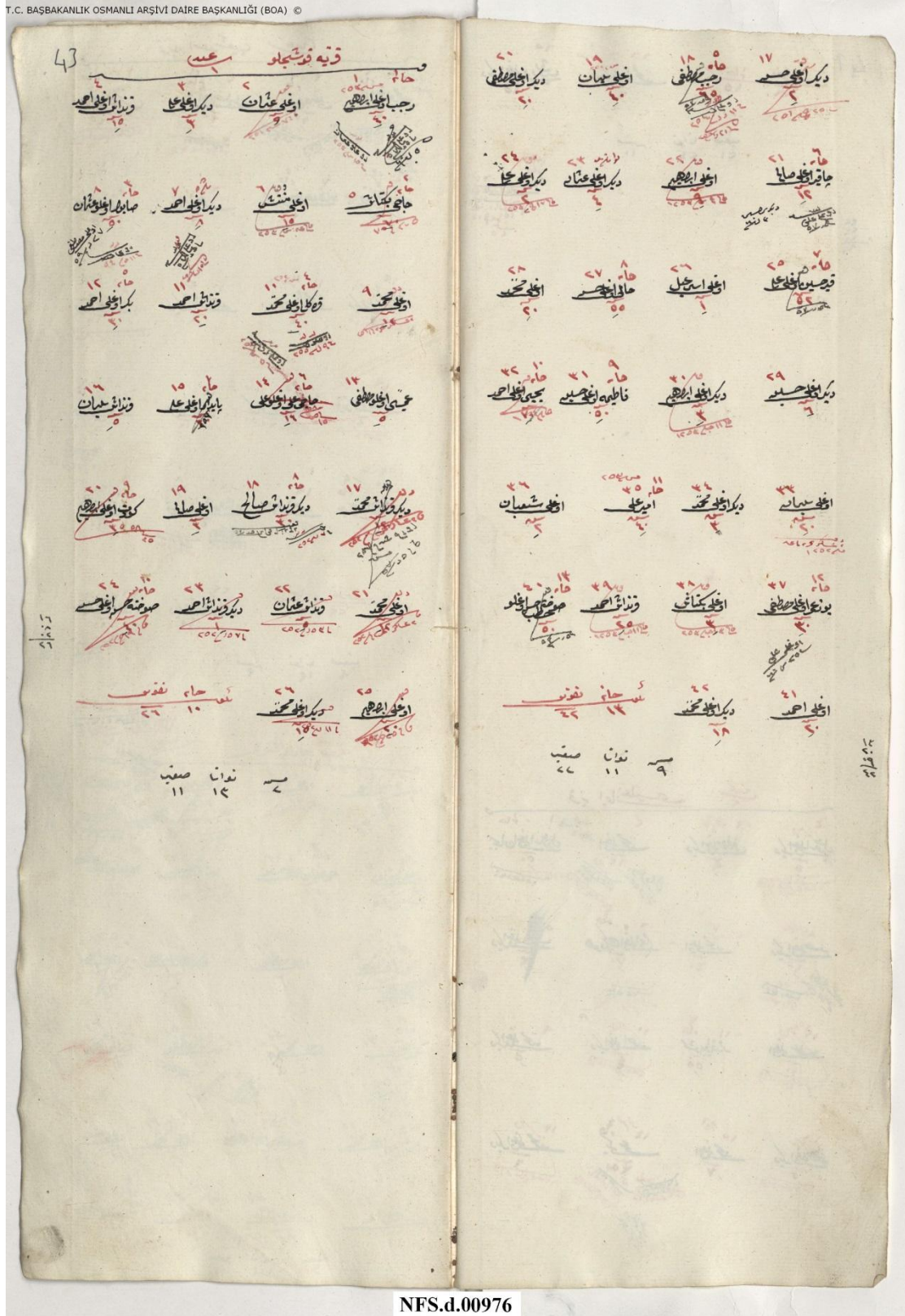

Ek 4- Kabalı Köyü'nde Cuma ve Bayram namazı kılınmasına izin verilmesi.

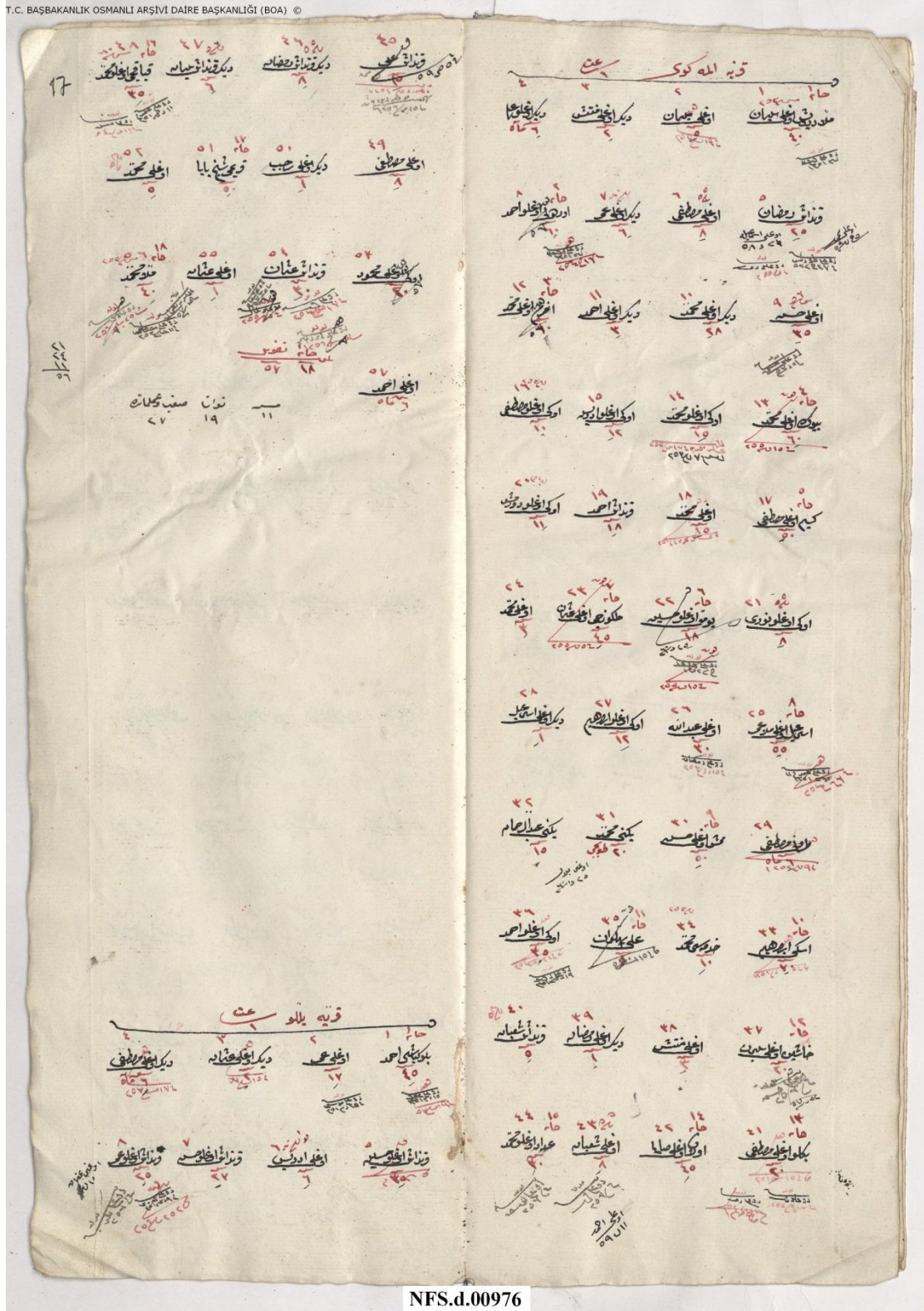
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

NFS.d.00976

Ek 5-İmanali ve Kuşçulu köylerinin nüfus kayıtları.

NFS.d.00976

Ek 6- Elmaköy'ün nüfus kayıtları